

7. Закон України № 639-VI від 31.10.2008 р. "Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України". [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.president.gov.ua>

УДК 330.59

Доц. Н.М. Холод, канд. екон. наук –
Львівський НУ ім. Івана Франка

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ДОБРОБУТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ІНСТИТУЦІЙНИХ РЕФОРМ

Висвітлено основні напрями підвищення рівня життя населення шляхом удосконалення наявної системи оплати праці, соціального захисту, оподаткування тощо. Зроблено висновок про потребу удосконалення ринкового середовища і створення умов для розвитку людського капіталу.

Ключові слова: рівень життя населення, заробітна плата, пенсії, соціальна допомога.

Assoc. prof. N.M. Kholod – L'viv NU named after Ivan Franko

Ways of standard of living increasing in Ukraine in the context of institutional reforms

The article analyzes the main ways of how to increase the population's standards of living through the improvement of existing wage and salary system, the systems of social protection, personal taxation, etc. The author reaches the conclusion that it is necessary to improve the market environment and create conditions for the human capital development.

Keywords: standard of living, wage, pensions, social benefits.

Постановка проблеми. Основним показником ефективності економічної та соціальної політики держави є високий рівень життя населення. Саме досягнення високого рівня життя найчастіше ототожнюється із досягненням європейських стандартів Європи.

Для порівняння рівня життя можна використати декілька показників, однак всі вони свідчать про невисокий рівень добробуту у нашій країні. Найчастіше для порівняння рівня життя використовують індекс людського розвитку (ІЛР). За цим показником у 2008 р. Україні посідала 76 місце в світі (значення ІЛР=0,788). ІЛР складається з трьох індексів, одним з яких є ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності. За цим компонентом ІЛР Україна посідала у 2007 р. 85 місце в світі серед 174 країн світу [3, с.19].

За рейтингом глобального добробуту дослідницького інституту *Legatum Institute* у 2008 р. Україна опинилася на 68 місці серед 104 країн світу [10]. Із європейських країн нижче опинилися лише Білорусь (78) та Молдова (83). Ще одним показником добробуту може бути індекс купівельної спроможності компанії *GfK*. За цим індексом Україні посідає 39-те – передостаннє місце в Європі [9]. Нижчу купівельну спроможність має лише Молдова. За оцінкою фахівців компанії *GfK*, середній використовуваний дохід в Україні у 2008 р. становив 1688 євро, тоді як середня купівельна спроможність на одну особу в Європі становила 12500 євро. Отже, купівельна спроможність українців становить лише 13,5 % від середньоєвропейського показника.

Нині Україна дуже відстає від більшості європейських країн за багатьма показниками економічного розвитку. Хоча стабільне економічне зростання впродовж останніх років істотно підвищило рівень доходів населення, однак потрібно ще багато років, щоб досягти середньоєвропейського рівня добробуту.

Мета дослідження. Дослідити основні шляхи підвищення рівня життя населення в Україні шляхом здійснення інституційних реформ.

Виклад основного матеріалу. Найважливішим джерелом підвищення рівня добробуту в Україні має стати зростання заробітної плати. Частка оплати праці у ВВП все ще є значно нижчою, ніж у більшості розвинених країн. Так, у 1990 р. питома вага оплати праці найманих працівників у структурі ВВП України становила 53,1 %, в 2003 р. – 45,7 %, в 2004 р. – 45,6 %, в 2005 р. – 46,8 %. Це означає, що вартість вітчизняної робочої сили є недооціненою, а заробітна плата не є стимулом до високопродуктивної праці.

Для регулювання оплати праці уряд має зараз єдиний інструмент – мінімальну заробітну плату. З 2005 р. мінімальна заробітна плата почала відігравати дедалі важливішу роль, оскільки розпочався процес запровадження встановлення заробітної плати на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів. З 1 вересня 2008 р. ЄТС було запроваджено в повному обсязі. Зі запровадженням ЄТС у повному обсязі фактично завершилася реформа оплати праці у державному секторі економіки. На жаль, в Україні результати цієї реформи не вдалося закріпити. Уже з кінця жовтня 2008 р. розмір мінімальної заробітної плати, який лежав в основі тарифної сітки, був зафіксований у розмірі 545 грн і цим самим було порушено тотожність мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму – однієї з найважливіших пропорцій у сфері оплати праці працівників бюджетного сектору економіки. Намагаючись утримати рівень оплати праці працівників з найнижчою оплатою праці на рівні прожиткового мінімуму, уряд передбачив доплати для таких категорій працівників.

Важливу роль у підвищенні рівня добробуту населення в Україні повинно відіграти підвищення мінімальної заробітної плати до рівня прожиткового мінімуму. Лише зростання рівня оплати праці зможе підвищити задоволення фізіологічних, соціальних та культурних потреб населення. Особливо важливим підвищення МЗП до прожиткового мінімуму з повним використанням ЄТС буде для працівників державного сектора економіки, які все ще становлять вагомий частку усієї робочої сили в Україні.

Для зростання частки заробітної плати у ВВП і структурі доходів населення потрібно підвищити продуктивність праці, досягнення якої стає можливим завдяки інноваційному розвитку економіки. Механічне збільшення частки оплати праці у собівартості продукції, або витратах виробництва, матиме різко негативні наслідки. Наприклад, за розрахунками А. Ревенка, підвищення частки заробітної плати до 60 або навіть 30 % витрат виробництва матиме катастрофічні наслідки [4, с. 12-14]. Важливим напрямом підвищення добробуту населення має стати завершення реформи пенсійної системи. Україна є однією з небагатьох країн із перехідною економікою, яка не провела масштабної пенсійної реформи, хоча потреба її здійснення назріла вже дуже давно.

Найпершим чинником, який потрібно брати до уваги під час розгляду проблеми реформування пенсійної системи, є демографічна ситуація. Зараз в Україні близько 14 млн пенсіонерів. І хоча ця цифра залишається стабільною упродовж останніх 15 років, однак, зважаючи на зменшення чисельності населення, частка пенсіонерів стрімко зростає. Якщо у 1959 р. особи, старші 60 років, становили всього 10 % населення, то у 2001 р. цей показник збільшився до 21 %, а в 2050 р., за прогнозами Інституту демографії і соціальних досліджень НАН України, досягне 32 %. Уже тепер, за даними Інституту демографії, на 100 платників пенсійних внесків припадає 86,2 пенсіонера, а в 2026 р. їхня чисельність зрівняється. До 2025 р. населення України скоротиться на 24 % (або на 11,8 млн) і становитиме 35 млн осіб [8, с. 7]. У 2050 р. на 100 працівників припадатиме 142 пенсіонера [5, с. 79].

Ще однією важливою причиною нагальної потреби реформування пенсійної системи є стрімке зростання видатків Пенсійного фонду України. Так, у 2003 р. на пенсії було спрямовано 9,2 % ВВП, у 2004 р. – вже 11,4 %. Таке різке збільшення видатків було спричинене прагненням тодішнього уряду завоювати симпатії виборців-пенсіонерів перед президентськими виборами. У 2005 р. пенсійні видатки знову зросли і досягли рекордної величини – 15,3 % ВВП, що є одним із найвищих рівнів пенсійних видатків у світі. За прогнозами Світового банку, у 2025 р. пенсійні виплати можуть зрости до 19 % ВВП.

Старіння населення та стрімке зростання видатків Пенсійного фонду спричинює значні проблеми для пенсійної системи України. Очевидною стає потреба реформувати пенсійну систему з метою досягнення її фінансової стабільності та досягнення прямого зв'язку між сплаченими за час роботи внесками та пенсіями.

До 1 січня 2004 р. в Україні діяла повністю державна система пенсійного забезпечення. Серед основних її вад найчастіше називали невинувдану значну диференціацію, яка виявлялася у особливих умовах пенсійного забезпечення для значної кількості категорій населення. Ці умови стосувалися зниження пенсійного віку, зменшення тривалості трудового стажу, підвищення граничного розміру пенсій. Такі пільгові умови призводили до того, що розміри призначених пенсій були у 10-15 разів вищі за ті, що призначалися за основним законом. Зростала кількість пенсіонерів, які мали право на дострокове призначення пенсій. Якщо у 1971 р. достроково було надано пенсію 7 % пенсіонерів, у 1990 р. – 15 %, то у 1997 р. – 28 % [1, с. 307].

Основи реформування пенсійної системи було закладено ще у 2003 р. з прийняттям закону "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування". Згідно з цим законом, система пенсійного забезпечення в Україні має складатися з трьох рівнів. Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (солідарна система), що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду. Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахо-

ваних осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат. Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат (на основі Закону "Про недержавне пенсійне забезпечення", 2003 р.). Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Другий та третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення.

На нашу думку, є декілька важливих елементів реформи, які потрібно врахувати у розроблені плану дій. *По-перше*, в Україні потрібно збільшити вік виходу на пенсію. Нагадаємо, що пенсійний вік в Україні є найнижчим серед усіх країн з перехідною економікою, а відношення кількості пенсіонерів до кількості тих, хто сплачує внески до пенсійної системи – одним з найвищих. Досвід практично усіх посткомуністичних країн свідчить про неминучість підвищення пенсійного віку. Загальною тенденцією є підвищення пенсійного віку жінок до пенсійного віку чоловіків. Такий захід дасть змогу збільшити розмір пенсій жінок у майбутньому, оскільки збільшення терміну сплати пенсійних внесків означає вищу пенсію. В Україні, за оцінкою фахівців Світового банку, збільшення пенсійного віку жінок від 55 до 60 років дасть змогу заощадити в середньому 0,32 % ВВП [5, с. 80].

По-друге, подовжити період сплати внесків до 30 років і 35 років відповідно для жінок і чоловіків для того, щоб особа мала право на повну пенсію. Сьогодні для отримання повної пенсії жінки мають відпрацювати 20, а чоловіки – 25 років. Така зміна дала б змогу підвищити ефективність пенсійної системи та стимулювала б людей до пошуку роботи. Одночасно така зміна сприяла б підвищенню справедливості, оскільки малий період сплати пенсійних внесків породжує майбутню зрівнялівку у їх розмірі.

По-третє, з метою досягнення фінансової стійкості Пенсійного фонду, потрібно зупинити збільшення розміру пенсій до рівня прожиткового мінімуму для пенсіонерів, які продовжують працювати. Працюючі пенсіонери повинні одержувати пенсію, що залежить лише від їхніх страхових внесків, а не від рішення уряду.

Особливої уваги заслуговує проблема реформування соціальної допомоги та системи пільг. Основи системи пільг було закладено ще за Радянського Союзу, де пільговики становили особливий прошарок суспільства.

Перехід до ринкових принципів організації економіки мав би неодмінно передбачати радикальне реформування системи соціального захисту з істотним підвищенням адресності надання допомоги громадянам. Натомість практичні зрушення в цьому напрямку залишаються досить незначними і після здобуття незалежності розвиток системи пільг лише прискорився. За останні 17 років було прийнято понад 25 законів, якими встановлено численні державні соціальні пільги, однак не прийнято жодного нормативно-правового акту, який би визначав єдиний порядок надання пільг громадянам. Систе-

му пільг наприкінці 2008 р. регулювали 146 законодавчих актів, 6 Кодексів України, 83 Закони України (зокрема за професійною (службовою) ознакою – 22 закони), 6 указів Президента України, 28 постанови Кабінету Міністрів України і 4 постанови Верховної Ради України, 3 Декрети Кабінету Міністрів та 16 Актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади [7, с. 365]. Загалом у 2008 р. держава мала зобов'язання щодо надання 320 видів соціальних пільг, гарантій і компенсацій 359 категоріям населення, (зокрема за соціальною ознакою – 92 категоріям, за професійною ознакою (силові структури: військовослужбовці, правоохоронні органи, митні органи, судді, органи прокуратури та члени їх сімей) – 151 категорія, за професійною ознакою (інші категорії) – 72 категоріям, іншим пільговим категоріям (за соціальною ознакою та за заслуги перед Батьківщиною) – 44 категоріям).

Згідно з чинним законодавством право на пільги наприкінці 2008 р. мали 19,5 млн громадян, що становить понад третину населення України. Значна чисельність пільговиків ускладнює контроль за наданими послугами й створює передумови для їх неповного фінансування. Так, загальний обсяг пільг потребує щороку понад 29 млрд грн, що дорівнює річним видаткам всіх місцевих бюджетів України [6]. У 2008 р. лише на надання пільг з оплати житлово-комунальних послуг передбачено 3,7 млрд грн, на надання пільг з послуг зв'язку, інших пільг та компенсаційні виплати за пільговий проїзд окремих категорій громадян – 1,3 млрд грн, на надання пільг з придбання твердого палива та скрапленого газу – 471 млн грн.

Реформування системи пільг є нагальною потребою в Україні, бо існування цієї системи спотворює економічну поведінку та викривляє конкуренцію. Можливість отримання певних привілеїв за допомогою пільг породжує ренто-орієнтовану поведінку, коли зусилля економічних суб'єктів спрямовані не на посилення їх конкурентоспроможності шляхом підвищення якості, а на отримання пільг, які нададуть конкурентні переваги простим прийняттям законодавчих актів. Наприклад, що понад 70 % вступників до вищих навчальних закладів на бюджетну форму навчання у 2008 р. стали студентами завдяки пільгам, а не знанням. Така ситуація стала можливою завдяки існуванню 15 різних видів пільг, що надавали переваги при вступі до навчальних закладів. Особливо різкий суспільний резонанс викликають пільги народних депутатів та чиновників різних рівнів.

Упорядкування системи соціальної допомоги, компенсацій та пільг дасть змогу різко підвищити ефективність системи соціального захисту, зокрема посилити адресність соціальних програм. Саме шляхом підвищення ефективності використання соціальних видатків в Україні можна буде знизити нерівність у розподілі доходів та ліквідувати бідність. Незважаючи на прискорене, порівняно з іншими посткомуністичними країнами, зниження рівня бідності в Україні, про що свідчать дослідження міжнародних інституцій [11, с. 5], темпи подолання цього негативного соціально-економічного явища є, на нашу думку, недостатніми.

Аналіз використання бюджетних коштів на соціальний захист свідчить про нагальну необхідність упорядкування соціальних видатків. Для вирішен-

ня проблеми ефективного використання бюджетних коштів в Україні необхідно, на нашу думку, розробити Соціальний кодекс, який містив би усі соціальні гарантії, пільги та стандарти. Положення про будь-які пільги потрібно вилучити із усіх інших законів, оскільки законодавчі акти приймалися безсистемно і у більшості випадків вони не містять у собі механізмів реалізації прав та не вказані джерела фінансування. Саме прийняття єдиного законодавчого акту дозволило б систематизувати усі гарантії, пільги, допомоги, компенсації тощо. Однак, зважаючи на перманентну політичну боротьбу серед основних політичних сил та відвертий популізм народних депутатів, прийняття такого кодексу у найближчому майбутньому виглядає малоймовірним.

Важливим напрямком підвищення рівня добробуту в Україні має стати покращення умов для підприємницької діяльності. Частка доходів від підприємницької діяльності у структурі грошових доходів населення в Україні є ще недостатньо високою порівняно з іншими країнами. Саме доходи від підприємницької діяльності можуть стати важливим джерелом підвищення рівня добробуту в Україні.

Високі податки на бізнес та складність їх сплати є лише одним з чинників несприятливого інституційного середовища в Україні. Незважаючи на постійні декларації уряду про прагнення створити сприятливе бізнес-середовище в Україні, реальна картина є далека від уявлень можновладців. Найпростішим показником несприятливого інституційного середовища може слугувати показник прямих іноземних інвестицій на душу населення. Станом на кінець 2008 р. в Україні на одну особу припадало 774 дол. США прямих інвестицій. За цим показником наша країна відстає від Румунії та Росії в чотири рази, від Чехії – у 13,5 разів, а Угорщини – у 20 разів. Тому для забезпечення сталого економічного зростання, а відтак і підвищення рівня добробуту громадян має стати створення сприятливого середовища для інвестування.

Такого середовища не можна створити, не забезпечивши захисту прав власності. Саме гарантування прав власності є одним із найважливіших передумов становлення цивілізованого суспільства. Ринкова економіка може повністю реалізувати свій потенціал тільки в тому разі, коли всі суб'єкти економіки мають право на гарантування виконання контрактів, які вони добровільно уклали. Одним із найважливіших завдань у цьому напрямі повинно стати запровадження дієвих заходів для захисту прав власності та запобігання рейдерству, а також прийняття заходів для зниження корупції в органах державного управління.

Для підвищення ефективності національної економіки потрібно мінімізувати вплив на економічний розвиток країни груп з особливими інтересами. Лобіювання інтересів певних галузей чи навіть окремих підприємств неминуче призводить до спотворення конкурентного середовища. Небезпека діяльності груп з особливими інтересами у перехідних економіках полягає у тому, що вона веде до "захоплення держави". Як переконливо довів у своїй праці Олег Гаврилишин, ступінь "захоплення" держави олігархічними групами є одним з найважливіших чинників успішності ринкових перетворень [2].

Тому мінімізація впливу груп інтересів буде важливим напрямком підвищення темпів економічного зростання, а відтак і рівня життя громадян.

Для досягнення сталого економічного зростання життєво потрібним стає підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Досі основою конкурентних переваг України є традиційні чинники, такі як відносно дешева ресурсна база, низька вартість робочої сили та сприятлива світова кон'юнктура. Однак вичерпність природних ресурсів, посилення конкуренції зі сторони країн, що розвиваються та покладання на обмежений перелік експортної продукції може істотно послабити позиції нашої країни на світових ринках. Тому, нашу думку, майбутній розвиток України повинен ґрунтуватися на використанні науково-технічного потенціалу нашої країни.

Україна, маючи значний науковий потенціал, використовує його недостатньо. Незважаючи на значне фінансування, яке протягом останніх років істотно зросло, вітчизняна наука відіграє ще недостатню роль у визначенні траєкторії економічного зростання національної економіки. Різке заміщення імпортом національної наукомісткої продукції призвело до занепаду багатьох вітчизняних підприємств. Водночас на рівні наукових розробок Україна має значний потенціал, хоч ці розробки часто-густо не реалізують у готовий продукт. Для підвищенні ролі науки у забезпеченні економічного зростання, на нашу думку, необхідною є допомога держави. У цьому плані плідною є ідея створення Національного банку розвитку, основним призначенням якого було б фінансування інноваційних проектів.

Важливим напрямком підвищення рівня добробуту в Україні має стати усесторонній розвиток людського капіталу. Підвищення рівня освіти, покращення охорони здоров'я (а відтак і тривалості життя), всебічний розвиток особистості – ось ті ключові напрямки підвищення якості життя населення України, що повинні бути пріоритетом у розробленні програм економічного розвитку.

Висновки. Основними напрямками підвищення рівня життя населення в Україні має стати запровадження у повному обсязі ЄТС, завершення пенсійної реформи, реформування системи соціальної допомоги та удосконалення оподаткування особистих доходів. Для прискорення економічного розвитку потрібно створити конкурентне ринкове середовище та забезпечити умови для розвитку людського капіталу.

Література

1. **Болотіна Н.Б.** Право соціального захисту в Україні : навч. посіб. – К. : Вид-во "Знання", 2006. – 615 с.
2. **Гаврилишин Олег.** Капіталізм для всіх чи капіталізм для обраних? Розбіжні шляхи посткомуністичних перетворень / пер. з англ. – К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – 384 с.
3. **Звіт з людського розвитку** в Україні за 2008 рік: Людський розвиток і європейський вибір України. – К. : ПРООН Україна, 2008. – 124 с.
4. **Ревенко А.** Заробітна плата в операційних витратах підприємства // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 7. – С. 7-14.
5. **Створення фіскального простору** для економічного зростання: огляд державних фінансів України // Світовий банк, 2006. – Звіт № 36671. – 185 с.
6. **Стратегія заміни системи** пільг на адресну грошову допомогу населенню. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 2 березня 2002 р. № 253.

7. **Україна в 2008 р.:** щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / за заг. ред. Ю.Г. Рубана. – К. : Вид-во НІСД, 2008. – 744 с.

8. **From Red to Grey:** The "Third Transition" of Aging Populations in Eastern Europe and the Former Soviet Union. – World Bank, 2007. – 52 p.

9. **Purchasing Power Europe** 2008/2009. – GfK GeoMarketing Map of the Month – November, 2008. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.gfk-geomarketing.com>.

10. **The 2008 Legatum Prosperity Index.** A Global Assessment of Wealth and Wellbeing. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.prosperity.com>.

11. **Ukraine: Poverty Assessment.** Poverty and Inequality in a Growing Economy. – World Bank, 2005. – Report No. 34631-UA. – 111 p.

УДК 334.716+658.14(477)

*Доц. Л.О. Шкварчук, канд. екон. наук;
студ. І.М. Павлов – НУ "Львівська політехніка"*

АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Проаналізовано тенденції та структуру інвестиції в основний капітал вітчизняних підприємств протягом останніх років; методи управління внутрішніми джерелами формування власного капіталу; збільшення власного капіталу підприємствами України через емісію акцій; залучення позикового капіталу вітчизняними підприємствами шляхом випуску єврооблігацій; можливі способи застосування та вдосконалення способів оптимізації структури джерел фінансування інвестицій в основний капітал.

Ключові слова: основний капітал, операційний прибуток, амортизаційні відрахування, зовнішні джерела фінансування інвестицій.

Assoc. prof. L.O. Shkvarchuk; stud. I.M. Pavlov – NU "L'vivs'ka Politekhnikha"

Analysis of the sources of the shaping the fixed capital by enterprises of Ukraine

Beside article the author has analysed trends and structure of the investment in the fixed capital by domestic enterprises during last years; the methods of management of the internal source of shaping the own capital; increase of the own capital by enterprises in Ukraine through the emission of the shares; borrowing the capital by domestic enterprise through the issue the eurobonds; the possible ways to use and improvements of the ways to optimization of the structure of the sources of the financing investment in the fixed capital.

Keywords: fixed capital, operating profit, amortization, external sources of the financing investment.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки однією з найважливіших проблем, що стоять перед будь-яким підприємством, є проблема залучення ресурсів для фінансування нових та вже існуючих інвестиційних проектів. Ця проблема особливо актуальна в наш час в умовах економічної кризи, за надмірної зношеності основних виробничих фондів у багатьох галузях економіки.

Постановка цілей. Перед керівництвом підприємств постає низка аспектів, аналіз яких дає змогу оцінити можливості залучення капіталу і оптимізувати структуру його джерел. Для цього потрібно детально вивчити ефективність управління внутрішніми джерелами формування власного капіталу, можливість збільшення власного капіталу через емісію акцій, залучення позикового капіталу шляхом випуску облігацій, можливі способи застосування